

AMILAT
Research Association for
Latin American Jewry

The Avraham Harman
Institute of Contemporary Jewry
The Hebrew University of Jerusalem

Latin American Jewry

Essays in Honor of

Haim Avni

Jerusalem, 2001

המכון ליהדות זמננו
ע"ש אברהם הרמן
האוניברסיטה העברית בירושלים

אמיל"ט
אגודת מחקר יהדות
לטינו-אמריקה

יהדות אמריקה הלטינית

קובץ מאמרים לכבוד
חיים אבני

מקורות ללגיטימציה של הנוכחות היהודית במקסיקו: הצבעתה של מקסיקו בעד המשוואה ציונות=גזענות והשפעתה על הקהילה היהודית

יהודית בוקסר ליורנט

בעשרה בנובמבר 1975 הצביעה מקסיקו בעד החלטה 3379 של האומות המאוחדות, שבה פסק הארגון כי הציונות היא צורה של גזענות ואפליה. האשמה זו, שנבעה מהתפתחויות פוליטיות ואידיאולוגיות בין-לאומיות מורכבות, פעלה כזרז בתהליך הדה-לגיטימציה של הציונות בהקשר העולמי.

דה-לגיטימציה זו קשורה בתהליך אידיאולוגי וסמלי שהביא לשינויים עמוקים בתפיסת הציונות. עקרונותיה ומטרותיה נתפסו והוגדרו, על כן, כאלה שאינם עולים בקנה אחד עם מערכת האמונות והערכים של הקהילה הבין-לאומית. בדומה, הלכה והפכה מדינת ישראל, שישותה הפוליטית אושרה בפורום בין-לאומי, לבלתי מקובלת ומשוללת זכות קיום.¹ תהליך זה אף חרג אל מעבר לשני הממדים הללו והקרין בצורה קשה ומורכבת על חייהן של הקהילות היהודיות בגולה, קהילות שבהן מילאו הציונות והמדינה היהודית תפקיד מרכזי, אם כי משתנה, בהתאם להקשרים השונים הייחודיים והתקופתיים. בקהילה היהודית במקסיקו הייתה הציונות מוקד להזדהות ופעלה כציר מרכזי בחיים היהודיים המאורגנים. בדינמיקה שהתנוודדה בין התבוללות לכין חיים בשוליים כחלופה שהציעה חברת הרוכ, התחזק המרחב הקהילתי והפך לזירת הפעילות. כאן הציעה הציונות, כבר מהניסיונות הראשונים להתארגנות בשנת 1922, את המבנים שיצביעו על כיווני הפעילות הקולקטיבית. שאיפתה של הציונות להיות סמל להמשכיות יהודית התחזקה בעקבות המאורעות ההיסטוריים של המאה העשרים — השמדת יהדות אירופה — שהתפרשו כהוכחה לאבחון הציוני אודות חולשתה של הגולה.

1 אהוד שפרינצק, 'אנטי-ציונות: מדה-לגיטימציה לדה-הומניזציה'. הרצאה שנישאה במכון דיווין, האיניברסיטה העברית בירושלים, 13 ביוני 1984. עמ' 1-3.

המאמצים שהשקיעה הקהילה היהודית של מקסיקו בעקבות הקמתה של מדינת ישראל מילאו מקום מרכזי בבניית האנרגיות הקהילתיות ויצרו קרקע פורייה לפעולה חברתית שחידשה את הזהות הקבוצתית.²

עם הקמת המדינה יתגבש ויתחזק דפוס זה באמצעות דינמיקה מורכבת שתפתח בין שלושה אפיקים: שוליות הקהילה כתוצאה מהחיים במובלעת בתוך חברת הרוב, מגבלות הביטוי הפומבי של זהותה הקולקטיבית, והחיפוש אחר מרכיבים שיוכלו לתת לה לגייטימציה. יש לבחון את יחסי הגומלין בין שלושת אפיקים אלה לאור דינמיקה ששילבה דפוסים קהילתיים, ממשלתיים וחברתיים, כמו גם פעולות ותגובות למאורעות היסטוריים ולמצבים משתנים.

מטרתו של מאמר זה היא לנתח את הצבעתה של מקסיקו בעד החלטת 3379 כחלק מתהליך הדה-לגייטימציה של הציונות, וכן את השפעת ההצבעה על הקהילה היהודית של מקסיקו. כל זאת מתוך עניין תיאורטי כללי בהדדיות שבין תהליכי הגייטימציה לבין הדפוסים החברתיים, כשני ממדים שהקשרים ביניהם שופכים אור על היחס התמידי והמורכב שמקיימות האידיאולוגיות והשיח הציבורי עם הקונפליקטים המסעירים את החברה. מנקודת מבט זו, מטרתנו היא לנתח את האופנים שבהם דפוס השיח — המתבטאים כאלמות סמלית — יכולים לגייס את הכוחות ולהשתתף ישירות בפיתוח ההפכים, כמו גם להתערב באופנים שבהם מפנימים הסוכנים החברתיים השונים את הקונפליקט, ולתרום בכך לגיבוש.³

לשם כך, ומפני שלא קיימים מחקרים שיטתיים על התהליך שהביא את ממשלת מקסיקו להצביע בעד ההחלטה, נתרכזו בניתוח התנאים והסיבות העיקריים שמנקודת מבטנו מאפשרים להסביר התנהגות זו.

מנקודת מבט דיאכרונית עשויה האלימות הסמלית לחרוג אל מעבר לקונפליקט החברתי ולהגיע לרמות של אוטונומיה ויעילות שירחיקו לכת אל מעבר לעיצוב המקורי שהוליד אלימות זאת. מזווית זו מעניין ביותר יהיה לחקור את האופן שבו נתקבלה חריגה זו במסגרת תהליך הדרגתי של פסילת הציונות. התופעה תנתח לאור מלחמת המפרץ בשנת 1991, בהקשר עולמי חדש וכמסגרת תצורה פוליטית חדשה, לאומית ובין-לאומית.

מכיוון שמאמר זה הוא חלק ממחקר מקיף יותר המתחקה אחר מקורות הגייטימציה לנוכחות היהודית במקסיקו, נציין כי תהליך זה של פסילת הציונות פעל לצד מרכיבים נוספים של לגייטימציה, הנגזרים מהתפתחותם של החיים היהודיים במדינה. החיים החברתיים והפוליטיים אינם יכולים להתנהל ללא הכרה ומחשבה, מבלי שמטרוחיהם יירונו ויוצדקו, מבלי שהקבוצות והארגונים — כמו גם הכוחות הפוליטיים — יהיו

Judit Bokser Misses, 'El Movimiento Nacional Judío. El Sionismo en México 1922–1947', 2 tesis doctoral, Facultad de Ciencias Políticas y Sociales — Universidad Nacional Autónoma de México, 1991, capítulos 2–3

Pierre Ansart, *Ideología, Conflictos y Poder*, México, 1983, p. 12 3

לנושא השיח על לגיטימציה לעומת דה-לגיטימציה.⁴ כך הופך ניתוחם של המרכיבים השונים של הלגיטימציה הפועלים בחיים הקולקטיביים של הקבוצה לרלוונטי יותר. זאת ועוד, ניתן להבין את החיים הקולקטיביים הללו רק על-פי התגוללותם הקבועה בשני מישורים: מישור השיח ומישור המעשים.

מדיניות החוץ של ממשל אצ'ווריה

הצבעתה של מקסיקו בעד המשוואה ציונות=גזענות מקבלת משמעות וחשיבות מורכבות במיוחד בשל המקום שתפסה הצבעה זו במסגרת השינויים הגלובליים במדיניות החוץ של מקסיקו במהלך תקופת שלטונו של הנשיא לואיס אצ'ווריה (Luis Echeverría) בין השנים 1970-1976. מורכבות זו חוזקה בקשרים רבי המשמעות שהיו להצבעה זו עם עמדות קיצוניות נוספות שנקט הממשל בנושאי מדיניות חוץ, כנגזרות מן הקשר שלה אל מדיניות הפנים.

עד היום מודגש שוב ושוב – הן בידי חוקרים מן החוץ והן בידי הנפשות הפועלות עצמן – אופיו הבלתי צפוי של היחס של מקסיקו להחלטה 3379. גם אם אפיון זה מתקשר לאי-הוודאות הטבעית המלווה כל פעולה פוליטית, הרי שהוא נראה חלש למדי אם מביאים בחשבון את השינויים הקיצוניים שהתחוללו בתחום מדיניות החוץ כבר משנות שלטונו הראשונות של לואיס אצ'ווריה. השינויים שהתחוללו בהדרגה הביאו להתרחקות גדלה והולכת מן העמדה המסורתית של מקסיקו בנושאים בין-לאומיים, עמדה שהתאפיינה עד אז בהיצמדות לעקרונות החוק הבין-לאומי על-פי הדגם האלמוני. בין עקרונות אלה בולטים, לצד מדיניות האי-התערבות, המאמץ לשמור על עצמאות כוח השיפוט של הפרורמים הבין-לאומיים הלטינו-אמריקניים מול ארצות הברית, אך לשמור בו-זמנית על הקשרים הכלכליים עם מדינה זו.⁵

עם זאת, הן הדינמיקה הדר-צדדית עם השכנה מצפון בתחום הכלכלי והן התנאים הכלכליים המדורדרים במקסיקו עצמה עוררו, משנת 1971 ואילך, את התרחקותה מאותו דפוס התנהגות ואת התגבשות ההגדרה מחדש של עמדתה בתחום הבין-לאומי. עמדה זו כללה הערכה מחודשת של ההסכמים והבריתות הבין-לאומיים. את השינוי המהותי במדיניות החוץ של מקסיקו ניתן לראות לאור המתח הגדול והולך בינה לבין ארצות הברית, מתח שנבע בראש ובראשונה מהצעדים הכלכליים שנקטה ארצות הברית, ושגבר מאוחר יותר כאשר החלה מקסיקו משנה את התנהגותה הכלכלית הפוליטית הבין-לאומית.⁶ כישלון קיומו של 'קשר מיוחד' עם ארצות הברית הוביל

4 שם, עמ' 9.

5 Olga Pellicer de Brody, 'Cambios recientes en la política exterior mexicana', *Foro Internacional* 13, 2 (1972), pp. 139-154

6 המשבר הכלכלי שפקד את ארצות הברית בראשית שנות השבעים התבטא בקווי-מדיניות פרוטקציוניסטיים שהשפיעו ישירות על היחסים הדר-צדדיים. להחלטה להוסיף מס של 10% על הייבוא שקיבל באוגוסט 1971 ממשלו של הנשיא ניקסון הייתה השפעה ישירה על האופי של 'קשר מיוחד' ויחס מרדף' שחיוקה את הדגם הכלכלי של יחסי תלות. צעד זה, לצד הירידה במדי

לחיפוש אחר שווקים לסחר גלובלי, טכנולוגי וכן שווקים להשקעות כפיצוי על אובדן השוק האמריקני. עם זאת, היעדר שווקים חלופיים ואי היכולת לתת מענה הולם לתנאים הכלכליים הפנימיים עודדו את ההכרה בקרב ממשלו של אצ'ווריה, כי הפתרון לצרכים הכלכליים הלאומיים קשור בשינוי הקשרים הכלכליים הבין-לאומיים. כך גם טופחו הציפיות כי המוסדות המסדירים את היחסים הבין-לאומיים יכלו לפעול כגורם מתאים שיגדיר מחדש את הקשרים הפוליטיים-כלכליים בין השווקים הלאומיים לבין המדינות.⁷

בהקשר הבין-לאומי של שנות השבעים, הובילו הכרות אלה להגיית תכנית, אידיאולוגיה ושיח בעלי אופי מובהק של עולם שלישי. ניסוח 'מגילת הזכויות והחובות הכלכליות של המדינות ושל המערכת הכלכלית בעבור העולם השלישי' (Carta de Derechos y Deberes Económicos de los Estados y del Sistema Económico para el Tercer Mundo), ההצעות לארגונה מחדש של ההשתתפות בגופים הבין-לאומיים, כגון 'ארגון מדינות אמריקה' ומועצת הביטחון של האו"ם, הם אחזים מרגעי השיא של ההיערכות האידיאולוגית-פוליטית החדשה. כהתאם לעמדות אלה, על הצינונות צריך היה לערער תחילה, ולהתקיף חזיתית אחר כך.

במסגרת ההגדרה מחדש של מקומה הבין-לאומי של מקסיקו, היותה של מדינה זו המדינה המארחת את הכינוס הבין-לאומי לרגל שנת האישיה הבין-לאומית, ביולי 1975, הביאה להשלכות חשובות — בין-לאומיות ולאומיות כאחת — על הערעור על הצינונות. ההצהרות שנשמעו באותו כינוס, שנודעו כ'הכרזות מקסיקו', עתידות היו להוות תקדים משמעותי להחלטה 3379. גינוי הצינונות חבר למאבק לחיסול הקולוניאליזם, הלאומנות וכל כיבוש זר שהוא, כך שהשוו אותה למשטרים כמו האפרטהייד ולטוגים נוספים של אפליה גזעית.⁸

לגיניו זה הצטרפה החלטה XII-77 שקיבלו ראשי המדינה וראשי הממשל של 'ארגון האחדות האפריקנית' (Organización de Unidad Africana) כאוגוסט אותה שנה, וכן ה'הצהרה פוליטית ואסטרטגיה לחיזוק הסולידריות והעזרה ההדדית בין המדינות הכלתי-מודהות' (Declaración Política y la Estrategia para Fortalecer la Solidaridad y la Asistencia Mutua entre los Países No-Alineados) שניתנה בלימה, פרו, אותה שנה. העובדה כי הסכסוך הערבי-ישראלי על מרכיבו הפלסטיני נדון בזירה הבין-לאומית תחת השם הגנרי 'ציונות' קבעה, ללא כל צל של ספק, תקדים לכך שהסכסוך במזרח התיכון יחרוג אל מעבר לממדו המקומי או האזורי ויהפוך לעניין בין-לאומי על סדר יומה של האנושות כולה.

הצמיחה הכלכלית הלאומית ושילוש הגירעון בחשבון השו"פ, הצביע על מאפייניה החדשים של מדיניות החוץ המקסיקנית.

7 Yoram Shapira. 'La política exterior de México bajo el régimen de Echeverría: retrospectiva'. *Foro Internacional* 19. 1 (1978), p. 63

8 בסעיפים 24, 26 ראתה ההכרה בגינוי אידיאולוגיות ומשטרים אלה וכחיסולם עקרונות העומדים בבסיס המדיניות הבין-לאומית, שיאפשרו לה להשיג את מטרת השוויון, הפיתוח והשלום.

מנקודת המבט הלאומית, על אף שמקסיקו נמנעה בהצבעה בוועדה הראשונה של הכינוס⁹, שבה הועמדו להצבעה הפסקאות המגנות הנדרונות, היא הצביעה בעד ההכרזה הכללית. מנקודת מפה זו והלאה, נקבעה עמדתה כלפי הציונות על-פי הכינוסים המורכבים שנטלה הגדרתן מחדש של הציפיות הכלכליות והפוליטיות בזירה הבין-לאומית.

לנוכח חוסר האפשרות למצוא שווקים מערכיים חלופיים, בשל משבר האנרגיה העולמי, פנה ממשלו של אצ'וריה לבדיקת אפשרויות אחרות. היגיון זה הוא שכלל את ביקורו של הנשיא במזרח התיכון, ביקור שנערך בין ה-8 ביולי ל-22 באוגוסט 1975.⁹ חשיבותו של ביקור זה ביחס לעמדתה המנוגדת של מקסיקו כלפי הציונות נובעת מן הקשר המתדק והולך בין התכנית הכלכלית לבין המצב הפוליטי הבין-לאומי.¹⁰ על אף שתכנית כלכלית זו הביאה לחיזוק ארגון האומות המאוחדות, שבאמצעותו קיווה הנשיא אצ'וריה להשתלב בעמדה שהוגדרה כעמדת תיווך בסכסוך הערבי-ישראלי, לא הצליח הנשיא המקסיקני שלא להילכד בדינמיקה שכפה המצב הפוליטי הבין-לאומי. הדבר בלט לעין, לדוגמה, במהלך המסע התלת-יבשתי כולו, מסע שבו חדרו הנושאים הבעייתיים השונים אל השיח שהשתמש בו הנשיא אצ'וריה בטון קיצוני יותר ויותר. בין הדרישות שהתגבשו אז, בלט הצורך לשים קץ לקולוניאליזם הכלכלי, וכן ההכרה בתפקידה המכריע של אמריקה הלטינית, כחלק מהעולם השלישי, ביצירת סדר כלכלי חדש. עם זאת, כפו ענייניהן הייחודיים של המדינות המארחות מרכיבים אחרים על הדיון. הדבר מסכיר את החשיבות הגוברת והולכת שהייתה במהלך הביקור לגינויו של כל ביטוי לאפליה ולגזענות. זהו גם הסבר לצורך להגביר את המאבק נגד כל צורות האימפריאליזם, הגזענות והקולוניאליזם כדי לעקור מן השורש את כוחות השליטה והניצול שחסמו את השתחררותם הממשית ואת התקדמותם של העמים, כפי שקובעת ההכרזה שנוסחה באלג'יר ב-17 ביולי. על-פי היגיון זה, הדרישה המשותפת לחזק את ארגון האומות המאוחדות כדי להביא לפתרון במזרח התיכון כללה — באמצעות ההצהרות שנוסחו בדק — היבטים כמו יישום החלטות 242 ו-338 של מועצת הביטחון, פינוי הכוחות הישראליים, ערכות לשלמות ולריבונות של כל המדינות ונקיטת הצעדים המתאימים כדי להבטיח לעם הפלסטיני עתיד של חופש וכבוד.¹¹

9 במסגרת ביקור בשלוש יבשות, ב-14 מדינות העולם השלישי, אסיה, אפריקה והקאריביים, ביקר הנשיא כנווייה, בערב הסעודית, כמצרים, בישראל וכירדן.

10 החיפוש אחר תכנית כלכלית לעולם השלישי, שהתבססה על יכולתו לנהל משא ומתן קולקטיבי, ובחירתן של תכניות ספציפיות של שיתוף פעולה כלכלי, פיננסי, תעשייתי וטכנולוגי, יחקש עם חונו של הנשיא אצ'וריה לפיו המוסדות המסדירים את הקשרים הבין-לאומיים חייבים לשמש ככלי עזר להגדרתם מחדש של הקשרים הפוליטיים-כלכליים העולמיים.

11 כך גונה גם סיפוחם של שטחים בכוח, אגב רמיזה לסעיף 16 ב'מגילת הזכויות והחובות הכלכליות של המדינות', המציין כי לאף מדינה אין זכות לפתח ולקדם השקעות שיערימו מכשולים על שחרורו של שטח שנכבש בכוח.

בו בזמן עלינו להדגיש כי במסגרת הביקור במצרים נפגש אצ'ווריה עם יאסר ערפאת בתמישה באוגוסט, ובעקבות הפגישה הודיע על כוונתו להכיר רשמית באש"ף ולהותיר את פתיחת משרדי הנציגות שלו במקסיקו.¹² חודש לאחר מכן, בספטמבר, ביקרה במקסיקו משלחת מטעם אש"ף בראשותו של פארוק קדומי, ראש המחלקה המדינית של הארגון, המלווה בסעיד כאמל ובאיסאם סאלם. את חברי המשלחת קיבל מר אצ'ווריה, מה שהפך את פתיחת משרד אש"ף לרשמית.¹³ מזווית ההגדרות הבין-לאומיות החדשות, יש להוסיף להשפעה שהייתה לקשר שבין ההיגיון הכלכלי לזה המדיני על עמדתו של הנשיא אצ'ווריה כלפי הציונות גם את שאיפותיו האישיות, שאיפותיו של מנהיג של העולם השלישי. אלה, כמו גם כוונותיו להגיע אל המזכירות הכללית של האומות המאוחדות, היו גורמים המסבירים את הקצנתו המאוחרת יותר.

בדינמיקה של הניסיונות המרוכבים לגבש מערך בין-לאומי חדש, הקשר הפנימי בין כלכלה לפוליטיקה גרם לכך שהיחסים עם ארצות הברית הפכו בעייתיים יותר ויותר. נראה כי המתח הגובר בין שתי המדינות הכריע בעניין השנייים בפוליטיקה הבין-לאומית שהוביל הנשיא אצ'ווריה. שינויים אלה יצרו מעגל קסמים, שכן בזמן שהתחוללו על רקע מדיניות שתמכה ב'תנועת המדינות הבלתי מזדהות' ובארגון המדינות המייצאות נפט (אופ"ק), הם גם היו ביטוי לחיפוש אחר משאבים אפשריים שיגבירו את הכוח המדולדל למשא ומתן, במיוחד בממד הדר-צדדי. במובן זה, כמו גם בעת ההצבעה על חלוקת ארץ ישראל בשנת 1947, נקיטת העמדה הפוליטית של מקסיקו נקבעה בידי החפיפה של הממד הדר-צדדי עם הבין-לאומי, וכידי תפקידו המכריע של הממד הדר-צדדי.¹⁴

ובכן, אם המדיניות הבין-לאומית של ממשלת אצ'ווריה הצביעה לעבר הקצנה שמסבירה את קולה התומך בהצבעה בנובמבר, הרי שמן הראוי להביא בחשבון ממד חשוב נוסף. הוא קשור במידה שבה שירתה המדיניות הבין-לאומית את מטרותיהן הפוליטיות הפנימיות של שש שנות הכהונה של אצ'ווריה. במובן זה, משתלב הקול התומך בשרות צעדים בין-לאומיים נוספים שההיגיון שלהם קשור הדוק יותר לתהפוכותיה של התכנית לדמוקרטיזציה של הממשלה. תפיסת גיינו הציונות מותנית בקשריו הפנימיים לצעדים נוספים שטבעו את האופי המתקדם לכאורה של המדיניות הבין-לאומית של אצ'ווריה. למעשה, היה הנשיא מעוניין כבר מתחילת כהונתו להחזיר למשטר את אופיו הלאומי-מהפכני ולאמץ תדמית פרוגרסיבית

12 יש לציין כי מול הפירוש המקובל לפיו התקיים המפגש בזכות צער ספוטני ולא מתוכנן, אופייני לסגנון וולונטריסטי וליסגנון השלטון האיש, עומדת עדות לפיה כגיאנה (Guyana), בתחילת המסע, כאשר דובר על הארגון החדש שקום על חורבות אש"פ, הצהיר הנשיא אצ'ווריה על כוונותיו להיפגש עם ערפאת. ראה. Luis Gutiérrez Esparsa, 'Echeverría: un viaje memorable'. Hoy. 30.8.75.

'Representantes palestinos con el primer mandatario', *El Nacional*, 6.9.75 13
Judit Bokser. 'El movimiento sionista, la sociedad y el gobierno de México frente a la 14
partición de Palestina'. *Judaica Latinoamericana* II. Jerusalén, 1993, pp. 217 y ss

ועממית שפניה לדמוקרטיה. הדבר היה חיוני עוד יותר בשל התנאים הכלכליים במדינה, שבגינם לא היה עוד תוקף לטיעון המסורתי על יעילותה של המדינה שלאחר־המהפכה כהצדקה להיעדר הדמוקרטיה.

כחיפושיו של המשטר אחר מהימנות ובניסיונות להפוך לדמוקרטי יותר; כיצירת הסכמות חדשות שדרשו את שיתוף פעולתם של החוגים האקדמיים והאינטלקטואליים של השמאל ושל המגזרים הפרוגרסיביים, שהתרחקו מן הממשל בעקבות אירועי 1968; כמו גם כחלק מאסטרטגיה שמטרתה לחטוף מן השמאל את דגליו; בכל אלה אימץ ממשלו של אצ'וריה עמדות בין־לאומיות, 'יוזמות נועזות מוגבלות', כאמצעי ייחודי ליצירת תדמית מתקדמת.¹⁵ נזכור, בראש ובראשונה, את צירופם של דמויות כמו קרלוס פואנטס (Carlos Fuentes) ואוקטביו פאס (Octavio Paz) אל שירות החוץ.¹⁶ כאשר היו הניינים ממוקדות בסדר היום הפוליטי הפנימי, ולנוכח החזות הלאומנית שהפגינו באותן שנים מדינות כמו פרו, פנמה וללא ספק צ'ילה, סבר הנשיא אצ'וריה, כי אין די בהתחייבותה האידיאולוגית החוזרת ונשנית של מקסיקו כלפי התנועות המהפכניות של אמריקה הלטינית, וכך החליפו פעולות מרהיבות עין את ההזדהות המסורתית ההצהרתית. העמדות שננקטו כלפי מדינות כקובה, ניקרגואה, צ'ילה וספרד טיפחו דינמיקה קיצונית חדשה, שבה בעת שהגיבה לשינוי המבוקש בחזות הבין־לאומית, כוונה גם כדי לספק את הצרכים הפוליטיים הפנימיים של הזחיפתחות לדמוקרטיה.¹⁷ צ'ילה וספרד הן שני מקרים המדגימים היטב את האופן שבו נוצר פירוש שהקנה למשטר הילה דמוקרטית ומתקדמת, שהשפיעה על משמעותה של ההצבעה נגד הציונות.

מנקודת מבט זו, חשוב באותה מידה גם להדגיש את קיטוב הכוחות שיצר המשטר כתוצאה מתכניתו הכלכלית הפנימית, כמו גם את התנודות בין משימות הפיתוח הכלכלי לבין התכונות העממיות של פעולותיו. הסתירות בין הכוונות הלאומניות והרפורמיסטיות של המשטר מחד, ובין הצרכים הכלכליים וצרכי ההשקעות מאידך, יצרו סכך של יחסים בעייתיים כלפי היוזמה הפרטית, סכך שלקראת תום שש שנות כהונתו של הנשיא יתרום להגדרת אופיו של משבר כלכלי ופוליטי חמור.

Soledad Loeza, 'La política del rumor: México, noviembre-diciembre de 1976', *Foro* 15 (1977), p. 556; *Internacional*, 68 (1977), p. 556; פליטר דה ברודי (לעיל הערה 5), עמ' 149-151; שפירא (לעיל הערה 7), עמ' 75.

16 פליטר דה ברודי (לעיל הערה 5), עמ' 151.

17 במקרה של צ'ילה, ביטויי התמיכה החומרית והמילולית במדינה, התפקיד הראשי שמילאה שגרירות מקסיקו בסנטיאגו במהלך ההפיכה והפסקת היחסים עם החונטה הצבאית בנובמבר 1974 — כולם נכללים בבניית תדמית דמוקרטית, מתקדמת, של דו־שיח עם המגזרים שעל זרותם ביקשו להתגבר. ניסיון הריכוז הפנימי שערך משטרו של אצ'וריה, רק הוסיף ביוני 1971 לרלוונטיות של פרק בין־לאומי זה. בדומה, מול ספרד של פרנקו ועמדתה המסורחית של מקסיקו שלא הכירה במשטרו, דרך הגיונים הפומביים של אופיו האנטי־דמוקרטי, ועד להפסקת קשרי המסחר בספטמבר 1975, הצטיירה בכיורו הדינמיקה הבין־לאומית החדשה בכל הקשור לצריכה פנימית. למעשה, באותה שנה נקט משטרו של אצ'וריה צעד מדכא לא פחות, הפעם פירוקה של הנלת העיתון הפרוגרסיבי Excelsior.

מקורות ללגיטימציה של הנוכחות היהודית במקסיקו

תכנית הרפורמות על-פי הדגם הלאומני זכתה להתנגדות גדלה והולכת מצד מגזרים נרחבים בשוק הפרטי. העובדה שהממשל שינה את דגם ההתייעצות עם המגזרים הפרטיים, עוד לפני קבלת ההחלטות, הגבירה את המתחים, והסתיימה אף בעימות גלוי שהתבטא בכריחת הון מסיבית מן המדינה.¹⁸

מבחינה זו, ההקשר של המשבר שבו הסתיימו שש שנות הכהונה של אצ'וררה השפיע על שני היבטים מכריעים לפחות. מצד אחד, הוא חשף את ההצלחה הכלכלית המועטת שהייתה לצעדים שנקטה מדיניות החוץ. זו אמנם השיגה גיוון מסוים בשווקים, אך הישג זה היה חסר משמעות לעומת הגידול בגירעון המסחרי, כתוב הציבורי ובקיפאון בהשקעות החוץ הישירות – כולם קשורים לגישה הביקורתית שנקט המשטר כלפי ההון הזר והעסקי. מצד שני, אמנם החליש המשבר הכלכלי את תדמיתה הכללית של מדיניות החוץ של התקופה, אך הוא גם העצים, כפי שנראה, את ההשפעה שתהיה לחרם התיירות – שהכריזה הקהילה היהודית בארצות הברית בעקבות ההצבעה – על מצבה הכלכלי של המדינה. למעשה, בהקשר של חרם כללי, הן בענייני הפנים והן בענייני החוץ, קיבל צעד זה ממד חסר פרופורציה ביחס לגורמי המשבר עצמם, ויצר עיוות חמור ברעת הקהל, שהאפיל – כך נדמה – על הסיבות הישירות למשבר.

דפוסים קהילתיים, פעולות ותגובות

אחד הקשיים הגדולים ביותר העומדים בפני הניתוח החברתי והכלכלי הוא הקושי להסביר את היחסים המורכבים המתפתחים בין הדפוסים החברתיים לבין המישור האידיאולוגי, הסמלי והתרבותי. כלומר, להבין את ההדדיות שבין היחסים הסוציאל-פוליטיים לבין השיח על הלגיטימציה. מעניין להסביר את ההשפעה שהייתה לערעור על הפרדיגמה הציונית, על תפיסת הציונות ומדינת ישראל, כמו גם על התנהגות הקהילה היהודית של מקסיקו. אמנם שני המישורים מתפתחים במערכת של יחסי גומלין, אך לצורך ההבהרה נדון בראש ובראשונה בממד הדפוסים החברתיים, כלומר בפעולה הקהילתית. מרכיבים חדשים ונקודות מבט חדשות צצים ושופכים אור על המערך המורכב של הגורמים המהווים את המקורות ללגיטימציה.

בעקבות השינוי בעמדה שסיגלה מקסיקו כלפי הציונות, עברו על הקהילה היהודית במקום רגעים בעייתיים שונים: מחוסר אונים ראשוני לפחד, ומהצורך להגדיר את עמדתה לדור-ערכיות. כבר במסגרת הכינוס העולמי לרגל שנת האיש, עם עזיבתך

Carlos Arreola, 'La crisis del partido Acción Nacional (1975-1976)', *Foro Internacional*, 18 América Saldívar, 'Ideología y ;586-557 עמ' 15), עמ' 68 (1977), p. 542 práctica política del Estado Mexicano: el conflicto Estado-Iniciativa privada (1970-1976)', tesis doctoral. Colegio de México, 1979; Lawrence Whitehead, 'La política económica del sexenio de Echeverría: qué salió mal y por qué?', *Foro Internacional*, 20, 79 (1980), pp. 484-513.

ההמונית של המשלחות הערביות כאשר הנציגות הישראלית קיבלה את רשות הדיבור, וכן עם גינויה המפורש של הציגונות, שאליה הצטרפה משלחתה של מקסיקו, נוצרה אי נוחות כללית במגזרים שונים בקהילה. בראש המגיבים עמדו ארגוני הנשים, ולמעשה היו הם היחידים שהגיבו. 'הוועד המרכזי היהודי של מקסיקו' (Comité Central Israelita de México), ארגון שייצג את הקהילה היהודית ושהיו לו סמכויות ותפקידים נגד השמצה, השתדל להישאר נאמן לדרכו, שהוגדרה כאפוליטית מאז ומתמיד, ולא טרח להגיב בגלוי.

מאוחר יותר, לנוכח הידיעה כי הנשיא אצ'ווריה ייצא לביקור בשלוש יבשות, ראה 'הוועד המרכזי' צורך להשתדל מיני השתדלויות כדי שישאל תיכלל גם היא בתכנית הביקור. באמצעות הערוצים המסורתיים להתקרבות אישית הושגה היענותו של הנשיא אצ'ווריה להזמנה הרשמית לבקר במדינה היהודית.¹⁹ עובדה זו הרגיעה יחסית את הנהגת הקהילה, פיצוי מה על הראגה הגדולה שליוותה את הכיוון החדש שאימץ המשר. למעשה, בהדרגה, הפכה ההרגשה לראגה הולכת וגוברת שהיתרגמה למצב כוונות, מה שבא לידי ביטוי גם בהידוק הקשרים שביקשו המנהיגים ליצור עם קהילות ומוסדות נוספים בעולם היהודי. כדוגמות נוכל לציין את ביקורו של סרחיו נודלסטער (Sergio Nudelstejer), מזכיר 'הוועד המרכזי', בארצות הברית, ביקור שמטרתו הייתה לבחון מקרוב את עבודת ההסברה כדי לעצור את התעמולה הערבית המתחזקת והולכת.²⁰ דוגמות נוספות הן השתתפותו של י. ברביצ'ס (I. Berebichez), חבר ההנהלה של הוועד, במושב הקונגרס היהודי הלטינו-אמריקני בבואנוס איירס, שהתכנס לנוכח האיום שבוועידת לימה;²¹ וכן ביקור במקסיקו שערך וויליאם קורי (William Korey), מנהל משרד 'בני ברית' בארגון האומות המאוחדות, כדי לנתח יחד את הסכנות שבהשעיתיה או בגירושה של ישראל מן הארגון.²²

מן הראוי להדגיש, כי לנוכח ההסלמה האנטי-ציונית העולמית ולנוכח הכרותו של הנשיא אצ'ווריה במהלך מסעו, התחזקה הכרה, שנולדה בראשיתה כהשלכה של מלחמת ששת הימים, כי חסרה תשתית מתאימה שתאפשר להוציא לפועל משימות הסברה. כמו כן, התחזקה ההכרה בכך שהקשרים עם 'דמויות מקסיקניות ידועות שבעבר הגנו על ישראל ועל העולם היהודי' התרופפו.²³ הניסיונות להתגבר על חסרונות אלה לא עלו יפה, ולכן הוסיפה הקהילה היהודית של מקסיקו לבקש את קרכתן של הקהילות בארצות הברית.²⁴ המנהיגות הקהילתית, המודאגת מאוד בשל החלטת הממשלה להותיר את פתיחתה של נציגות אש"ף במקסיקו, ביקשה להיפגש עם הנשיא כדי לשוחח עימו ולמסור לו מסמך כתוב. מסמך זה חייב היה להיות 'זהיר

Archivo del Comité Central Israelita de México. I, 15.7.75 19

Id., 26.7.75 20

Id., 2.9.75 21

Id., 19.8.75 22

שם 23

Id., 4.9.75 24

ורדיפלומטי, ולכבד את האוטונומיה של ההחלטות המדיניות הלאומיות, בו בזמן שהיה עליו להרגיש כטיעון כבד משקל את הסכנה הטמונה בהחלטה זו — ולא בעבור מקסיקו בלבד, אלא גם בעבור מדינות שכנות נוספות, במיוחד ארצות הברית, 'שם האורחים רגישים ופחדים מאוד מכל פעילות חבלנית, דבר שעלול להחליש את זרם התיירים המגיע למקסיקו'.²⁵

אם נבחנו את השיקול לפנות אל הזהירות ואל הכבוד כלפי האוטונומיה של ההחלטות הפוליטיות הלאומיות, נוכל לראות כי הקהילה היהודית המוציאה עצמה ממעמד של אורחים משתתפים. הדבר משקף את גבולותיה של ההיכללות העצמית לישות הלאומית — שתהפוך את אותו טיעון כלבתי הולם לחלוטין — כעוד שהוא מבטא את האילוף במשטר שערוצי ההשתתפות האזרחית בו היו מוגבלים. במובן זה, אין פלא על כך שההנהגה הקהילתית הצטערה על התרופפות הקשרים האישיים, שנתפסו כערוצים רשמיים פחות וכולטים לעין פחות, ועם זאת אמיתיים, להשגת גישה למרכזי קבלת ההחלטות.

במקביל, בין הפעולות שהוצעו, בלטה ההצעה לבקש את התערבות הארגונים היהודיים שמחוץ למקסיקו ולטייע לסוכנויות התיירות בארצות הברית כדי שאלה יגרמו למוסדות התיירות המקבילים במקסיקו לראות את הסכנה הטמונה בתיירות בכיוון החדש שמאמצת מדיניות החוץ. נשקלה גם אפשרות לבקש מארגונים יהודיים עולמיים שמקום משכנם בניו-יורק להתערב ולארגן משלחות במטרה להיוועד עם נציגי מקסיקו במדינתם, וכן לערב ארגונים יהודיים לטינו-אמריקניים שיעשו פעולה דומה במדינותיהם שלהם.

שני מישורי הפעולה, זה שבשיה ובפולמוס וזה המעשי, שיקפו את האי-שקט, הפחדים והשיתוק היחסי שבאמצעותם התמודדה הקהילה היהודית של מקסיקו עם מה שהיה, ללא כל ספק, חוויה מכריעה ומעצבת בהגדרת מעמדה היהודי-מקסיקני. התנהגות זו פורשה בידי אחדים מחברי 'הוועד המרכזי' כגישה פאסיבית.²⁶ למעשה, בסוף חודש ספטמבר עדיין לא נוסח המסמך שאמור היה להיות מוגש לנשיא אצ'ווריה בצורה שחביע 'ככור, ידידות והערכה', וכמו כן לא נקבעה הפגישה שבמהלכה אמור היה מסמך זה להימסר. זאת ועוד, בסוף חודש אוקטובר נותרו מחדש הקשיים החמורים שעדיין מנעו את קביעתה של הפגישה עם הנשיא, קשיים שכנראה נבעו מהיעדרם של קשרים המחוייבים עם הדרג הממשלתי.²⁷ עדיין שלטה בכול ההרגשה כי במוסדות ההסברה הקיימים — כאשר ברור היה כי הכוונה ל'מכון לקשרי תרבות מקסיקני-ישראלי' (Instituto de Relaciones Culturales Mexicano-Israelí), ל'וועד

25 הדגשה של המחברת. בין שאר הטיעונים שהוצע לצרף לאותו מסמך בלטו זה שגרס כי משרד אש"פ יבקש לחבר לקבוצות טרוריסטיות נוספות 'הפעולות זה זמן רב במקסיקו שמבצעות מעשים אלימים ולא-חוקיים נגד ממשלת הרפובליקה עצמה'; ואחר שטען כי קיימת האפשרות שמשרד כזה יעורר עימותים מקומיים בין יהודים לערבים. ראה Archivo del Comité Central, Israelita de México, 18.9.75.

Id., 30.9.75 26
Id., 21.10.75 27

המאוחד של Tribuna Israelita (Comité Unido de Tribuna Israelita) ולפרדציה הציונית – אין די, וכי הם לא הצליחו לבצע את משימתם כראוי.²⁸ שוב עלתה הדרושה להקים גוף שיעסוק במידע ובהסברה, דרישה שהצטרפה לניסיונות הרבים שנעשו ממלחמת ששת הימים ואילך, אך עדיין לא צלחו. מעבר למגבלות המבניות שמנעו פעולה מחוץ לגבולות הקהילה, הייתה במהלך אותם חודשים השפעה רבה לכובד ההיגיון הפנימי של החיים המאורגנים, שעמדו בצל מותו של נשיא 'הוועד המרכזי' ביוני אותה שנה. כתחליף לתסכול שנבע מהיכולת המצומצמת להשפיע על מגמת האירועים, או בשל כובד משקלו של הארגון עצמו, תועלו במהלך חודשים מכריעים אלה רוב רובה של תשומת הלב והמרץ אל שאלת החלפת המנהיגות.

עד להצבעה אשר ראתה בציונות גזענות, בוועדה השלישית של ארגון האו"ם באוקטובר ועד ההצבעה בעצרת הכללית בנובמבר, לא הצליחה הקהילה היהודית במקסיקו להוציא אל הפועל את אותה פגישה מיוחדת עם הנשיא אצ'ווריה. זו נערכה רק לאחר ההצבעה ובאווירה של מתח, שהתגבר עוד יותר בעקבות הגישה שנקטה ארצות הברית ובעקבות תגובתה של הקהילה היהודית שם.

למעשה, לאחר ההצבעה שהשוותה את הציונות לגזענות, הכריז מזכיר המדינה האמריקני, הנרי קיסינג'רי, ב־12 בנובמבר 1975, כי ארצות הברית תנקוט בפעולות נקם 'על בסיס אינדיווידואלי' נגד אותן מדינות שהצביעו בעד ההחלטה. בהקשר זה הודיעה הקהילה היהודית בארצות הברית על ביטול נסיעות התיירות למקסיקו, כצעד שישפיע על המדינה, שכן 'אזרחי ארצות הברית מגיעים למקסיקו לרגל חופשה ולרגל עסקים יותר מאשר לכל אחת מ־71 המדינות שהצביעו נגד הציונות'.²⁹

החרם פעל כלחץ שהביא בעקבותיו סדרת פעולות ותגובות. אלה כללו הן את מטרת הממשלה 'להבהיר' תחילה ו'לתקן' אחר כך את הצבעתה, והן את פעולותיהן ותגובותיהן של הקהילות היהודיות במקסיקו ובארצות הברית. צעדים אלה יצרו מצב קשה ומורכב.

בראש ובראשונה, תחת ההשפעה של הלחץ האמריקני, איפשר הנשיא אצ'ווריה את הפגישה המיוחדת עם נציגי הקהילה היהודית, וזו אכן התקיימה ב־27 בנובמבר. עם זאת, לאור ההשלכות הבינ־לאומיות שהיו להצבעה, הוסכם על ביצוע שורת צעדים שמטרתם הייתה להפיג את החששות שמהר מאוד הוגדרו כאי הבנות. הוסכם על ביקורו של שר החוץ אמיליו רבסה (Emilio Rabasa) בישראל, ביקור שמטרתו הייתה להסביר לממשלת ישראל מה היו מניעי האמיתיים של מקסיקו בהצבעה; וכן נקבע ביקורו של הנשיא לשעבר מיגל אלמן (Miguel Alemán) בארצות הברית, שנפגש עם מנהיגים יהודים בשיקאגו, לוס אנג'לס וניו־יורק, לאותה מטרה ממש.

Id., 4.11.75 28

29 הצהרתו של וינברגר (David Weinberger) במכתב שנשלח לשגריר חוסה חואקין (José Joaquín de Olloqui), לפי ערותו של היועץ לשגרירות מקסיקו כושינגטון, אנריקה בוח פלורס (Enrique Buj Flores), 25.11.75, Excelsior.

פעולות אלה, שהוגדרו כ'צעדי תיקון' שמטרתם להבהיר את 'אי ההבנה'³⁰ כבר מן ההתחלה, עשויות היו להיראות כיוצאות אל הפועל כתוצאה ממכשך לחצים חיצוני. במסגרת ביקורו בישראל, כאשר הניח זר על קברו של תיאודור הרצל, חזר ואמר שר החוץ רבסה, כי מקסיקו לא ראתה בציונות צורה של גזענות, וכי בישראל אין אפליה. לאחר השתדלות אינטנסיבית בישראל, סיים השר את ביקורו בהכרזה שהפכה ידועה מאז, לפיה לאחר ההכרזה המתאימות, 'נסלחה ונשכחה אי ההבנה'.³¹

במקביל, בקבלת הפנים שערך הנשיא אצ'וריה ב־12 בדצמבר לכבוד משלחת המנהיגים היהודיים מארצות הברית ומקנדה, שהגיעו למקסיקו במטרה להבהיר את ההתרחש, אישר כי הוא אינו מזהה כלל וכלל את הציונות עם הגזענות, וכי בהצבעת ממשלתו בארגון האו"ם לא הייתה כוונה ליצור רושם זה.³² זאת ועוד, הנשיא ציין כי קולה של מקסיקו ביקש ליצור דו־שיח בין עמי המזרח התיכון, על אף כי — והוא הכיר בעובדה זו — הדבר לא הושג.³³

במסגרת מושב חודש דצמבר של העצרת הכללית של האו"ם, ניסתה מקסיקו להבהיר את עמדתה כלפי ההחלטות הנוגעות לציונות הכלולות ב'הצהרת מקסיקו'. עם זאת, נותרה בעינה הדו־משמעות שבדברים. צוין כי לציונות משמעויות רבות, וכי היא מוכנת כמימוש השאיפות הלאומיות הלגיטימיות של העם היהודי במסגרת מגילת האו"ם, תוך דחיית ההשוואה של הציונות עם הגזענות.³⁴ במקביל, נעשה ניסיון להבהיר, כי מקסיקו דבקה בעמדתה בעניין שאלת המזרח התיכון, עמדה הנשענת על יסודות מוצקים המקרבים אותה לעמדותיהן הבין־לאומיות של מדינות העולם השלישי ולתנועת המדינות הבלתי מזדהות.³⁵

במהלך אירועים אלה, נקטה הקהילה היהודית במקסיקו עמדה המדגימה את מורכבות הנתיבים של הלגיטימציה של הזהויות הקולקטיביות. כפי שיכולנו לראות, לאור החלטת הממשל המקסיקני להותיר את פתיחת משרדי אש"ף, הציעה מנהיגות הקהילה היהודית לעמיתתה בארצות הברית להצטרף, בין שאר הדרכים הפעלת

³⁰ 'Los malos entendidos', *El Universal*, 6.12.75; 'Comunicado emitido al término de la visita...',

El Nacional, 11.12.75; *Excelsior*, 11.12.75

³¹ 'Llegó Rabasa a Tel Aviv...', *Excelsior*, 5.12.75; 'Ofrenda de Rabasa...', *El Nacional*, 6.12.75;

'Completa tolerancia religiosa...', *Ibid.*, 8.12.75

³² כמשלחת היו חברים בין השאר סימור גראוברד (Seymour Graubard), נשיא הליגה נגד השמצה; ברטרן גולד (Bertran Gold), סגן נשיא הוועד היהודי האמריקני; פיל באום (Phil Baum) המנהל בפועל של הקונגרס היהודי האמריקני; ברטון לוינסון (Burton Levinson) ומורטון רוונטל (Morton Rosenthal), חברי הליגה נגד השמצה; ויל מסלו (Will Maslow) מהקונגרס היהודי האמריקני; לורנס פיירו (Lawrence Peirez) ומקס שכטר (Max Shechter) מבני ברית; רוז ומקס מצקיץ (Rose. Max Matzkin) מ'הרסה'; ודיאק טורצ'ינר (Jacques Torczyner), נשיא האגף האמריקני של הקונגרס היהודי העולמי.

³³ 'Confianza judía en que...', *El Nacional*, 13.12.75

³⁴ פסקאות 24, 26 ב'הצהרת מקסיקו'.

³⁵ דברים שנשא אידה גונסאלס מרטינס (Aída González Martínez) בעצרת הכללית של האו"ם,

A/PV.2441

לחץ, לאזרה מפני ההשפעות המזיקות שעשויות להיות להחלטה כזו על ענף התיירות. עם זאת, לאחר ההצבעה בנובמבר, ולאחר שכבר הוכרז חרם התיירות, ביקשה המנהיגות להתרחק מגישה זו ולהציגה כהחלטה שמנהיגות ארצות הברית קיבלה באופן חד-צדדי. בפני דעת הקהל הוצגה ההחלטה כיוזמה שבאה מן החוץ, והיא מנוגדת לרצונה של המנהיגות היהודית המקומית ולכוונותיה. כך התנוודה פעולתה בין חשיפת יעילותו של החרם לבין גילוי הגבולות שמכתיב הפחד מפני השלכותיו העתידיות.³⁶

וכך, עם הגעתם של מנהיגים יהודים מארצות הברית למקסיקו לרגל פגישה עם הנשיא אצ'וריה, ראתה לנכון מנהיגות 'הוועד המרכזי' להדגיש את ריחוקה מן הבאים ולבטא בזאת את אי הנחת שלהם מהביקור. הן אלה והן ממשלת מקסיקו ראו כדאיות בכך שהמנהיגות היהודית המקומית תמלא את תפקיד המתווך. אך על אף שהמנהיגים עצמם היו מוכנים לפעול כאנשי הקשר, הם לא קיבלו את התפקיד, שכן חשבו שבתור מקסיקנים לא היה להם כל דבר להגיד. יתרה מזו, כהמשך לאסטרטגיית ההתרחקות מן ההחלטה על החרם, הם סברו כי עמיתיהם מארצות הברית הם אלה שצריכים להביע בפני ממשלת מקסיקו את מורת רוחם. הפרדוקס הגדול טמון בדיוק בכך שכאשר קבעו את זהותם המכרעת כמקסיקנים, כדי להימנע מכל עימות שהוא עם הממשלה, ביטלו בר-זמנית, כמקסיקנים וכיהודים כאחד – תוך שהם מפנימים תרבות פוליטית לאומית של אי השתתפות – את הזכות להביע את דעתם על החלטות הממשלה. ניתוק זה ביטא, מעבר לרצונות ולנפשות השונות הפועלות בזירה, תפיסה היסטורית הומוגנית וחד-משמעית של הזהות הלאומית, שעל-פיה נחשבים הייחודיות וביטויה הפומביים לפסולים, ואילו המגוון נתפס כאיום על השלמות הלאומית.³⁷

בתנאים המכריעים ששררו, התעצמו הדו-משמעויות עד כדי כך, שבו בזמן ש'הוועד המרכזי' הניח כי הפגישה בין נשיא מקסיקו למנהיגים מארצות הברית הייתה פרי מאמציו שלו לגיוס תמיכה, הוא גם ראה לנכון להודיע לחברי המשלחת כי עליהם להציג את נקודות השקפתם 'בהרבה זהירות ותבונה'.³⁸ פעם נוספת נתפסו שני המאפיינים כתכונות הכרחיות שיאפשרו לעמוד בהשלכות של מדיניות שנראתה להם זרה, כתוצר של פסיפס יחסי הגומלין בין המצב היהודי לזה המקסיקני, שאינו כולל אותם בתוכו. המורכבות והעוצמה של הקונפליקט שיצר הפיצול במרכיבי הזהות ביטאו את התפיסה העצמית של הזרות במה שנוגע לעניין הטעון תמיד של הנושאים הלאומיים, הורו על כיוון פעולה קשה ומלא סתירות שנועד לשרטט קו גבול מפרדי בין היהדות למקסיקניות. היהדות, בתור מצב קולקטיבי, נותרה בדליית אמות, בפרטי; ואילו המקסיקניות, כדי לכוא לידי ביטוי פומבי, צריכה הייתה לוותר על הייחוד שבאותו ממד קולקטיבי.

Archivo del Comité Central Israelita de México, 16.12.75 36

37 בוקסר מיסס (לעיל הערה 2), עמ' 71-86.

Archivo del Comité Central Israelita de México, 9. 16.12.75 38

החיבור בין העמדה האנטי-ציונית של הממשל לבין המגמה המסורתית של שיח לאומי הצטרף אל אי-ההגבלה המבנית של משתני הפעולה בקהילה היהודית של מקסיקו, וחזק את הוויית הסוציו-פוליטית כמובלעת. חיים בשוליים, זרות והליכה בגולה קיימו ביניהם יחסי גומלין אינטנסיביים עוד יותר.

ניתן להבין טוב יותר את אי-הנוחות הקיומית הגדלה והולכת בקרב הקהילה היהודית אם מביאים בחשבון את המקום המרכזי שתפסו בה הציונות והקשר עם מדינת ישראל. עם זאת, מרכזיות זו מצאה בשולי הקהילה מרחב ייחודי לביטוי. בשוליים הללו התבצעו פעילויות כמו האירוע שאורגן בידי 'הוועד המרכזי' והפרדציה הציונית של מקסיקו ב-18 בנובמבר, שהוגדר כערב הסברה ולא גינוי, ושנערך במרחב הקהילתי. כך גם התנגדה המנהיגות הקהילתית שוב ושוב ליוזמותיהן של תנועות הנוער שביקשו לצאת ולהפגין את דחייתן ברחוב. הקשר הפרדוקסלי בין הציבורי לפרטי, בהקשר שבו נבחנה הציונות מחדש, צפוי היה להגיע לרמות קיצוניות בחודשים מרס-אפריל 1976, כאשר 'הוועד המרכזי היהודי של מקסיקו' ביקש מהפרדציה הציונית של מקסיקו לא לערוך את הבחירות הפנימיות שתוכננו לאותה עת, מחשש שיחרגו אל מעבר לתחום הקהילתי ויעוררו מתחים גדולים יותר. נראה היה כי הקהילה חשה לכודה בין דרישות מנוגדות.

השאיפה להתגבר על אי-הנוחות ועל חוסר ההבנה – על אף שביטוי זה הוא שעלה, כנראה, לשר החוץ קבסה בכיסאו עם שובו מישראל – הייתה משותפת לממשלה וכן לקהילה עצמה. בעוד שמנהיגי הקהילה סברו שיש 'לתת אמן ולשמור על יחסים טובים עם החוגים הרשמיים בממשל'³⁹, החליט זה להדק את הקשרים המסחריים עם ישראל באמצעות חנוכת קו הטיסות הישיר של אל-על למקסיקו. בה בעת, ולפי הקו העממי והאימפולסיבי המאפיין את מה שקוסיו וייגס (Cosío Villegas) כינה 'סגנון השלטון האיש' של הנשיא אצ'ווריה, הוחלט לאפשר את התאזרחותם של היהודים שביקשו לעשות כן. צעד זה הוכיח היטב את הכוונה, או שמה הצורך, להזכיר לקהילה היהודית את מצבה 'האחר' וה'זר'. כוונה זו, מצדה, צריכה הייתה לכוא במגע עם הפנמת המסרים שבעל-פה והסמלים בידי הקהילה, מסרים וסמלים הקשורים במעמדה האזרחי. בראשית 1976, כתגובה לאותה מחווה של צרון טוב מצדו של הנשיא אצ'ווריה, תכנן 'הוועד המרכזי' אירוע לכבודו. השאיפה הנמרצת להימנע קודם כל מעימות, ואחר כך להתגבר על המצב הקריטי, לא מנעה מן ההשפעות הפסולות של הצבעת מקסיקו לתת אותותיהן בתפיסת הציונות, ישראל ואף הקהילה היהודית של מקסיקו בקרב מגורים נרחבים של דעת הקהל.

שיח, ייצוג סמלי ודה-לגיטימציה

לא העמדה הרשמית שנקט ממשלו של אצ'ווריה בלבד קבעה את התנהגותה של הקהילה היהודית. מנקודת המבט של יחסי הגומלין בין הפעולות לשיח הציבורי, סיגל לעצמו תהליך מבנה הייצוג שהחברה המקסיקנית עיצבה לעצמה סביב אירועים אלה דינמיקה מורכבת, שכן תהליך זה הפגיש בין כמה מרגעיו השונים של העימות. ההצבעה, חרם התיירות והתיקון שניסתה ממשלת אצ'ווריה לבצע נשזרו זה בזה, כך שרבים מן הטיעונים נעו מן האחד אל השני, והביקורת על כל אחד מהמדמים הללו הורחבה גם לאחרים. זאת ועוד, בשל הקשר שלו לתיקון, משך חרם התיירות את מרבית תשומת הלב שדעת הקהל הציבורית המקסיקנית הקדישה לנושא, וחזק בכך את נטייתם של הנושאים הגדולים במדיניות החוץ להפוך לחלק מסדר היום המדיני הפנימי או הלאומי.

למעשה, על אף שהיו קולות שטענו כי הצעד שנקטה הקהילה היהודית בארצות הברית הוא חלק מאסטרטגיה גלובלית של הקנטה שנוקטת מדינה זו כלפי מקסיקו — שהיא חלק מהירדררות היחסים הדו-צדדיים במהלך התקופה⁴⁰ — ראה הרוב בחרם החלטה אוטונומית ומבודדת שקיבלה הקהילה היהודית בארצות הברית, החלטה שתוצאותיה יפגעו בכלכלת המדינה. דעה זו היא אשר שלטה במהלך התהליך, והיא אשר, בהישענה מחדש על דעות קדומות אנטי-יהודיות, ביטאה את הפחד כי פעולות הנגם היהודיות יחרגו מהתחום התיירותי והשפעתן תהיה גדולה עוד יותר, שכן היהודים 'מהווים קבוצה רבת עוצמה בכלכלה ובפוליטיקה לא בארצות הברית בלבד, כי אם בעולם כולו'.⁴¹

עמדתה הראשונית של מקסיקו בהצבעה ובניסיונות התיקון שנעשו לאחריה היו אמנם מושא לביקורת חריפה, ביקורת שהטילה ספק בתבונה של המדיניות הבין-לאומית של המשטר בגלל אי ההתאמה⁴² ולזניחת דרכה הבין-לאומית של מקסיקו — בין אם מתוך אפורטוניזם, מניעים אישיים או עניינים כלכליים.⁴³ אך

Socorro Díaz. 'Perdigones turísticas'. *El Día*. 3.12.75; Julián Hiron. 'Juicio crítico', *El Universal*, 27.11.75; Luis Ortiz Monasterio. 'Diplomacia violenta. Estados Unidos defiende al sionismo'. *Excelsior*. 29.11.75
 Gustavo G. Rodríguez. 'Golpe de los judíos contra México', *El Heraldo de México*, 30.11.75; 41
 José Luis Huerta Cruz. 'Antisionismo no es antisemitismo', *El Universal*. 29.11.75; Antonio Rodríguez. 'Nuevo pretexto para el antisemitismo'. *Ibid.*, 8.12.75
 Manuel Moreno Sánchez. 'Nuestro voto sobre el sionismo', *El Universal*, 17.11.75; Jorge Aymani. 'El sionismo, Washington y la diplomacia mexicana'. *El Día*. 16.12.75; Hernando Pacheco. 'Israel y el Tercer Mundo: sionismo y racismo', *Ibid.*, 8.12.75; Gustavo Ortiz Hernán. 'El sionismo no es racista', *Siempre*. 20.12.75
 Gastón García Cantú. 'Un México antisemita, jamás', *Excelsior*. 21.11.75; Abraham López Lara. 'Sionismo racista. Voto de México', *Excelsior*. 3.11.75; Pedro Gringoire. 'Pulso de los Tiempos: Sionismo no es Racismo', *Ibid.*, 4.11.75; Manuel Moreno Sánchez. 'ONU y compromisos...', *El Universal*, 17.11.75; José Luis Mejías. 'Relaciones exteriores', *Ibid.*, 28.11.75

המשוואה ציונות=גזענות חלחלה עמוק באמצעי התקשורת השונים, עד כדי כך שאזכורה בלבד רכש קונוטציות טעונות תארים, שווי ערך לפסילתה במונחים של קולוניאליזם, טוטליטריזם ואימפריאליזם.⁵¹

נוסחים חדשים נשזרו עם דעות קדומות אנטישמיות, כך שהציונות נתפסה כאידיאולוגיה ששיקפה את אמונתו של העם הנבחר, והיהודים נחשבו כבדלנים, גאווניים ורברבנים.⁵² משוואה מסוג זה הצביעה לעבר דרגת הבעייתיות שהגיע אליה היחס התמידי והמורכב שבין השיח האידיאולוגי והייצוג הסמלי לבין הקונפליקט עצמו. כמו כן, היא חשפה את האופן שבו עשויה האלימות הסמלית לתרום לאישורה שלה וליטול חלק פעיל בפיתוח הפכים ואנטגוניזם. למעשה, כפי שהזכרנו, מעטים ביותר היו האזכורים לגורמים מכריעים מאוד כמו המתח ששרר ביחסים עם ארצות הברית או הפיחות בפסו המקסיקני שייקר באופן טבעי את מקסיקו לתיירים.

בשל סדר היום הפוליטי הלאומי ולוח הזמנים — סוף תקופת הכהונה בת שש השנים של הנשיא והפגיעות היחסית של תדמיתו — כמו גם בשל הקיטוב הפנימי שכבר הזכרנו, חיזקה הביקורת על הממשל את התפיסה הבלתי יציבה של הצעדים שהיא נקט, את הממד ההולונטרי שלו ואת הגוונים השונים המתקבצים יחדיו בתזה על 'סגנון השלטון האישי'. עם זאת, כל זה לא מנע מצב שבו במרכז החוגים הרחבים של האינטלקטואלים ודעת הקהל הפרוגרסיבית, הלך והתחזק הקשר בין משמעות ההצבעה נגד הציונות לבין משמעותם של שאר הצעדים הבין-לאומיים הקיצוניים. למעשה, יומיים לאחר התפטרותו של שר החוץ רבסה, כ־29 בדצמבר — התפטורת שלוותה בבקשות מחילה ושכיחה — אישר הנשיא אצ'וריה פומכיט: 'אעדיף למות מאשר לבקש את מחילתה של מדינה אחרת'.⁵³

ההכחות לא רק שלא מנעו את תפיסת הלחץ היהודי כסיבה ציונית לאוכדן האוטונומיה, אלא חיזקו אותה. הטענה הקשה ביותר לא הופנתה כבר לעבר הציונות והיהדות באופן גנרי, אלא לעבר הקהילה היהודית של מקסיקו. היא נגעה לחוסר ההבנה ולחוסר הנאמנות שמגלה הקהילה כלפי המדינה. הודגש גם אי-הצדק שבחרם התיירות על מדינה כמקסיקו, ששימשה מקלט ליהודים הנרדפים, ושבה התפתחה קהילה חופשית וימשגשגת.⁵⁴ טיעון זה הפך למאפיין של השיח האנטי-ציוני, שכן הזכיר את העובדה שדווקא צעדים כאלה יביאו לכך ש'מחר תוכל הקהילה היהודית של מקסיקו לקום מול ממשלתה בשם הציונות וההגנה עליה'. זאת ועוד, על-פי

Genaro María González, 'Diplomacia caprichosa ¿hay algo que perdonar?', *Excélsior*, 51.12.75

Vicente Sánchez Gavito, 'No sólo discriminación semántica del racismo', *Excélsior*, 29.12.75: 52

Antonio Lara Barragán, 'El judaísmo internacional', *El Universal*, 6.12.75; Esteban Llanes, 'Elitismo pero no racismo', *Novedades*, 22.11.75; Salvador Chávez Hayhoe, 'Sionismo y racismo', *El Universal*, 27.11.75; Antonio Armendáriz, '¿Semitismo o sionismo?', *Novedades*, 1.12.75

El Heraldo, 31.12.75 53

Antonio Armendáriz, '¿Semitismo o sionismo?', *Novedades*, 1.12.75; Abelardo Villegas, 54 '¿México antijudío? Una diplomacia errática', *Excélsior*, 8.12.75; Beatriz Eugenia de la

קו מחשבה זה, אישר החרם את גישתם הגזענית והאימפריאליסטית כביכול של היהודים.⁵⁵

האנטי-ציונות האיצה את תהליך הפיכתה שלה לחלק בלתי נפרד מן התרבות הפוליטית של מגזרים חשובים במרחב הלאומי. נדגיש כי אין זו רק תוצאה של הקשרים החשובים שנוצרו עם צעדים אחרים, דמוקרטיים כביכול, שננקטו, כי אם גם תוצאה של השינויים בתפיסת טבעו של הסכסוך במזרח התיכון. שינויים אלה החלו עם שינוי תדמיתם של המנצחים והמנוצחים בעקבות מלחמת ששת הימים והם השפיעו באופן כללי על השמאל במערב.⁵⁶ עם זאת, צפויה האנטי-ציונות לחרוג בהדרגה מגבולות חוגי השמאל ולהגיע למגזרים רחבים יותר, שאותם היינו מאפיינים כפרוגרסיביים. במקרה שלנו, התחזקה מגמה זו הן בשל ההתפתחויות הבין-לאומיות והן בשל הדינמיקה הלאומית עצמה.

דה-לגיטימציה ואלימות סמלית

הקשר התמידי והמורכב בין השיח האידיאולוגי והייצוגים הסמליים לבין הקונפליקטים הפוליטיים, והאופן שבו יכולה האלימות הסמלית לחרוג מהקונפליקט החברתי ולתרום לבנייתו, גם כאשר התנאים שהולידו אותה השתנו, בא לידי ביטוי פרדיגמטי במהלך מלחמת המפרץ. השיח האנטי-ציוני הראשוני, שניזון במשך 15 שנה מחיזוקים בין-לאומיים ועבר דרך הפלישה ללבנון ואירועי סברה ושתילה, התגלה כפסילה מוחלטת של הרעיון הציוני.

הזירה הלאומית של תחילת שנות התשעים הייתה שונה לחלוטין מזו של שנות השבעים. למעשה, ממשלו של קרלוס סלינס דה גורטרי (Carlos Salinas de Gortari) נטל על עצמו תכנית כלכלית ניאוליברלית של הפרטת המשק וצמצום המדינה, התחייבות למודרניזציה והזדהות גוברת והולכת עם הדגם הכלכלי של פיתוח ותיעוש השולט בעולם הראשון. שאיפה זו מיקמה את ממשלו של דה סלינס גורטרי בקצה ההפוך של הקשת לעומת אסטרטגיית העולם השלישי האופיינית כל כך למשטרו של אצ'ווריה. בנוגע להשתלבותו הבין-לאומית, התאפיין משטרו של סלינס בהיכללות בצפון-אמריקה, מה שדרש את הגדרתם מחדש של היחסים הירוצדדיים עם ארצות הברית, הן במונחים מעשיים והן במונחים תפיסתיים.

Lama, 'Desproporcionado ataque contra México por parte de los judíos norteamericanos', *Revista de la Secretaría del Trabajo*, 9.12.75

55 את עמדה זו בטאו אינטלקטואלים כולטים כמו לאופולדו זאה (Leopoldo Zea) ואבלרדו וייגס (Abelardo Villegas). ראה, *Novedades*, 16.12.75. '¿Qué es por fin el sionismo?', *Leopoldo Zea*.

'El sionismo y las trampas del pacifismo', *Ibid.*, 23.12.75; Aberaldo Villegas, Op. Cit.,

'Balance político de 1975. Candidato, grupos de presión, Israel', *Excelsior*, 22.12.75

56 Robert Wistrich, 'Left-wing Anti-Zionism in Western Societies', in *Anti-Zionism and Anti-Semitism in the Contemporary World*. London 1990, p. 49-50

למרות זאת, ולמרות העובדה כי זירה בין-לאומית זאת הייתה ממוקמת בלב התנאים הבין-לאומיים החדשים שנוצרו עם קץ הדר-קוטביות, אי אפשר היה למנוע, עם פרוץ הסכסוך במפרץ הפרסי, את תפוצתו של שיה שהכשיר את תפיסת הציונות כגזענות. דרך עמדות שהשילו מן הסכסוך את מורכבותו וחיפשו סיבות אחרונות כביכול שסיבירו את מהותו, ודרך רדוקסיוניזם הולך וגובר, נראו מדינת ישראל והציונות כסיבה העיקרית לאירועים שהתרחשו באזור. מעגל הקסמים של הוויכוח — שבהיעדר ניתוח קפדני, נשען על דגמים שונים של הוצאת הקונפליקט מהקשרו ההיסטורי והזמני — כפה עיוות ודעה קדומה. למעשה, הקונפליקט הציב אתגרים לניתוח, שכן הוא כלל בין השאר שאלות על מעורבותן של המעצמות הגדולות באזורים הגיאוגרפיים השונים ועל הבריתות המשתנות שכרתו, בהקשר של מיליטריזציה כללית; כמו גם שאלות על משקלם של המיקום האסטרטגי של האזור ומשאבי הטבעיים בהגדרת חשיבותו הפוליטית-כלכלית הגלובלית. באופן דומה, נראתה בחינת ההשפעה של הארגונים הבין-לאומיים וגבולות פעולתם היעילה, וכן התעלומה המחודשת של תפקיד הדת בהגדרת המדיניות הלאומית והבין-לאומית, כתחומים המחייבים בדיקה וכרישות להבנת הקונפליקט.

כל הממדים הללו לא הופיעו בניתוחים הקיימים אז. דוגמה מוחשית לכך נוכל למצוא בעליונותה של התזה הטוענת, כי הסכסוך הפלסטיני-ישראלי היה תחילה המוקד העיקרי במצב הקריטי, ואחר כך מוקד המלחמה. תזה זו נולדה מתוך ניסיון להשוות את הפלישה העיראקית לכורית לפלישה הישראלית לעזה ולשטחים. אם בתחילה נראה היה כי מדובר באמצעי המבוסס על האמון בכוח הדידקטי של ההשוואות — שכן התזה נכנסה לשימוש החל ב-12 באוגוסט 1990, עשרה ימים לאחר הפלישה העיראקית — הרי שבהדרגה היא הובילה לערוב הכעיות זאת בזאת. מכאן, שכאשר הכריז משטרו של סדאם חוסיין בראשית דצמבר בפני ארגון האומות המאוחדות כי השאלה הפלסטינית עומדת בראש סולם העדיפויות שיביא לפתרון הסכסוך במפרץ הפרסי, שימשה כבר העיתונות הארצית קרקע פורייה למתן תוקף חוקי להגדרת הכעיה לפי היגיון זה.

ככל שהשאלה הישראלית-פלסטינית הפכה לסיבה האחרונה והסופית, כך גברה הנטייה לדחות את אופיו המורכב של המצב במפרץ, את קיומם הברזמני של קונפליקטים אזוריים שונים ואת מעורבותם של רבים בו. ישראל הוגדרה שוב ושוב למדינה התוקפנית ביותר, מפני שישמה ללעג פעם אחר פעם את הסכמי האו"ם בהוסיפה לשהות בשטחים הפלסטיניים, שם הייתה רוצחת אנשים מדי יום ביומו,⁵⁷ וכגורם היחיד שהביא להתפרצות האלימות באזור.⁵⁸ עם הזמן הלך והתגבש אפיונה

Juan Ambou. 'No al uso de la fuerza en el Golfo', *El Día*, 6.9.90 57
 Editorial, *El Universal*, 10.10.90; Aurelio Támez García, 'Los Excesos de Israel', *El 58*
Economista, 10.10.90; Pedro Miguel. 'Dos Genocidios y La ONU', *La Jornada*, 23.10.90;
 José Enríque González Ruiz. 'Kuwait y Palestina: dos raseros de la ONU', *El Día*, 24.9.90;
 Editorial de la Fuente. 'Israel: reiterada intransigencia', *El Nacional*, 5.11.90

של ישראל כמעצמה כותנית, מדינה כובשת ומדכאת, מחרחרת המלחמה, ה'מושחתת ביצר ההרפתקנות' והמבקשת להשביע את 'רעבתנותה המתפשטת'.⁵⁹ אי-פשרונות ותוקפנות הפכו לחלק סיסטמתי של תיאור חד-צדדי שנמשך לאורך השלבים השונים של הסכסוך. עם פרוץ המלחמה, פעלה קדימותה של השאלה הפלסטינית כבסיס, שבו נפגשו זה עם זה טיעונים חדשים על-פי היגיון מנוגד לסטנדרט הכפול, כביכול, שעמד בבסיס התנהגותם של האו"ם וארצות הברית כלפי ישראל ושאר מדינות ערב, במקרה הזה עיראק.⁶⁰

ישראל נתפסה כמעצמה צבאית, 'פרונאידית מטבעה, ששמה לה למטרה עיקרית לעקור ממקומו, ואפילו לחסל, גזע אחר, זה הערבי', וצוין כי 'לאחר הביזה יגיע תור ההתרחבות ורצח העם'.⁶¹ הדיאלקטיקה קורבן-ורצח הפכה להקרנה של השואה הנאצית על היחסים עם הפלסטינים, בנימוק כי העם היהודי 'תמיד נפגף לעיני העולם בתלאות הגולה והשואה', ועם זאת גרם בו בזמן לשואה חדשה, שכן 'הם למדו מצוריהם שלהם, מהנאצים, כיצד להשתמש באלימות כדי לכפות את ענייניהם'.⁶² היפוך פרוורטי זה בא לידי ביטוי גם בקריאת התגר לפיה 'ישראל יכולה להמשיך ולעולל לפלסטינים את מה שהיטלר עולל ליהודים',⁶³ 'כשהיא ממלאת את התפקיד הנצחי של קורבן מוקף שהכול ויתרו לו לאורך השנים';⁶⁴ וכן כי ישראל הצליחה — הודות לעצמתה הכלכלית — להפוך את השואה 'לפשה המונית התעמולתי ביותר בהיסטוריה', להבדיל מהפלסטינים, החסרים את האמצעים לפרסום רצח העם שהם נתונים לו.⁶⁵

מאוחר יותר, נוספו לעמדה האנטי-יהודית היבטים שכאו לידי ביטוי לאורך קו רצוף שהחל באנטי-ציונות ונמשך כאנטישמיות בוטה. במובן אחד, בא לידי ביטוי תהליך הדה-לגיטימציה של הציונות בבחינתה המחודשת הכללית של מדינת ישראל ושל הפרדיגמה האידיאולוגית שלה, כשהביקורת לא הוגבלה לממשלה מסוימת אחת, לפעולותיו של צבא אחד או למצעה הפוליטי של קואליציה ממשלתית אחת. האלימות הסמלית התבטאה כפסילה הגורפת של מי שנראתה כגורם לסכסוך החדש

Aurelio Tómez García. 'Reflexiones sobre la guerra'. *El Economista*, 23.1.91
 Verónica A. García y Hugo Gámez. 'El sionismo causa de la división en el Medio Oriente'. *El Universal*, 23.1.91; 'Israel: la guerra y los palestinos', Editorial, *La Jornada*, 4.2.91; Manuel Luis Méndez. 'La eterna tragedia palestina'. *Uno más Uno* 6.2.91
 Hermann Bellinghausen. '¿Razas arrasadas?'. *La Jornada*, 24.1.91; Editorial, *La Jornada*, 16.1.91
 Editorial, *La Jornada*, 16.1.91; Leopoldo Zea. 'Israel en el conflicto del Pérsico', *Novedades*, 62 6.11.90; Editorial, *El Día*, 12.12.90; Eduardo Segovia. 'Palabras de México en la filosofía y en la ONU', *El Día*, 27.2.91
 Eduardo Galeano. 'Preguntitas', *La Jornada*, 15.1.91 63
 Gonzalo Martre. 'La tormenta debe seguir'. *El Universal*, 22.1.91 64
 Halive Hernández Ascencio. 'Scuds: los que van a morir te saludan'. *El Sol del Mediodía*, 65 1.2.91

באזור, ישראל. היא נתפסה שוב ושוב כ'מדינה גזענית הפועלת מחוץ לכל חוק' וכמגרש ל'גנגסטריזם הבין-לאומי'.⁶⁶

במובן אחר, לצד ההקרנה של השיח שבעבר התיימר לתחום את הגבול בין הציונות ליהדות המתקרמת, אומץ מחדש הטיעון על זרותם המתמדת של היהודים, שהתבטאה בחוסר נאמנותם, כפי שהוכח כביכול במהלך חרם התיירות של 1975.⁶⁷ התפיסה המורכבת של אותו פרק מכריע הפך לחלק מהדמיון הקולקטיבי ולחלק מהשיח ששלט בחוגים נרחבים בדעת הקהל הלאומית. זו, שניזונה מתהליך הבחינה מחדש של הציונות בזירה העולמית, ובה בעת הזינה תהליך זה, באה לידי ביטוי במלוא העוצמה שעשויה להיות לאלימות הסמלית גם בתנאים חדשים. כך ביטאו אישים אינטלקטואלים בולטים — שעמדתם לפני 1975 תמכה במדינת ישראל וביהודים, ושמתוודעו רגע שינו את עמדותיהם — את האנטי-ציונות שלהם 15 שנה מאוחר יותר. אנטי-ציונות זו התחזקה על-ידי גרעינים קשים של דעות קדומות אנטי-יהודיות, והיא באה לידי ביטוי בשנת 1991 בטיעונים כמו לדוגמה אי-הפשרנות ההיסטורית של העם היהודי, שמקורה בכך שהוא מחשיב את עצמו לנבחרו של האל.⁶⁸

השמאל, מצדו, מילא תפקיד בולט בהפרכה האנטי-ציונית. כשהוא לכוד אידיאולוגית בתנאים הפוליטיים של עולם דו-קוטבי, ומתיימר להציל את החזון הגואל והמהפכני של ימים עברו, כיטא השמאל עמדה קיצונית ביחס למלחמת המפרץ ובגינוי העניינים האימפריאליסטיים באזור, שבו שימשה ישראל חוד חנית. אין ספק, כי אובדן המרחבים המשמעותיים בזירה הבין-לאומית שספגה, כמו גם היחלשותם של המוקדים הבסיסיים של ראיית העולם המסורתית שלה, מסבירים את הפונקציונליות של השיח האנטי-ציוני. מלחמת המפרץ פעלה כאמצעי שהרחיב ושינה את מושא הביקורת, שהופנתה בו זמנית אל הציונות וישראל ואל מדיניות החוץ של ארצות הברית.

עם זאת, גם בהזדמנות זו לא התנהל השיח האנטי-ציוני בשמאל בלבד. היבטים נוספים בשובה של הדעה הקדומה האנטי-יהודית באו לידי ביטוי, כשהם מתעלים צורות התבטאות פרימיטיביות יותר של סטריאוטיפים אנטישמיים. כך הוגדר היהודי כמתנשא, מתבדל, בעל מוסר מפקפק ותאב בצע.⁶⁹ הוא נראה גם כמי שאינו מסוגל לחשוב באופן 'נקי מדעות קדומות ובלתי תלוי'. קולו היה קולו של העדר, געזיה אחידה ומונוטונית, המבוססת על האמונה בגורל שנדחה, אך הוא גם מסנוור וחסר תועלת.⁷⁰ בה בעת שהתחדש הסטריאוטיפ של היהודי כשם נרדף לעשקן — דימוי

Ugo Pipitone, 'El Golfo', *La Jornada*, 24.1.91 66

Mauricio González de la Garza. 'Y los palestinos', *El Sol de México*, 21.1.91. 'Carta a 67 Saddam Hussein', *Siempre*, 13.3.91

'Israel en el Conflicto del Este', ראה מעין זה. דוגמה לאישיות שעברה שינוי מעין זה. ראה 'Israel en el Conflicto del Este', *Novedades*, 6.11.90. 'Urgente reunión de la Asamblea General', *Ibid.*, 12.2.91

Roberto García Jaime, 'El Judío', *Uno Más Uno*, 4.2.91 69
שם. 70

שהתחזק בשל האופן שבו טיפלה העיתונות ברעידת האדמה של 1985⁷¹ — היו הקריקטורות האמצעי הנבחר כדי לגרום לפלישה לכוויית להחוויר ולהיעלם לצד הפלישה היהודית למקסיקו והעושק שזו הביאה על העם המקסיקני.⁷² כך ניתן לראות כיצד סיפק תהליך ההגייטימציה של הציונות בסיס שממנו הסתבכו והלכו האנטי-ציונות והאנטישמיות, שאינן בהכרח זהות, והזינו זו את זו, כאשר הן מצביעות לעבר הקשר התמידי והמורכב שקיים בין הרעיונות והשיח לבין הקונפליקטים החברתיים. זאת ועוד, אלה, בצורה של אלימות סמלית, חרגו אל מעבר לתנאים שהולידו אותם והגיעו לדרגות מפתיעות של אוטונומיה וכושר השפעה. מנקודת מבט זו, מן הראוי לציין, כי השיח המקנה לגייטימציה או פוסל אותה, יוצר קשת ומגוון של מרכיבי התייחסות, שאליהם מצרפת את עצמה קבוצה הפועלת בדרגות שונות של אוטונומיה והטרונומיה לנוכח התנאים המשתנים של קיומה החברתי ומיקומה.

לכן, מנקודת המבט של מקורות הגייטימציה לנוכחות היהודית במקסיקו, יש לשקול את ההשפעה שהייתה לפסילת הציונות על הקהילה לאור השינויים העמוקים שהתחוללו במציאות הלאומית והבליטו מרכיבים נוספים של לגייטימציה. למעשה, התנאים החדשים שנוצרו במקסיקו בתחילת שנות התשעים התרחקו כמעט ככול מאלה ששררו בה בשנות השבעים. מנקודת מבטו של הממשל, הייתה העמדה כלפי הציונות ומדינת ישראל שונה לחלוטין מזו שאומצה בשנת 1975. את מקום היריבות עם ארצות הברית של אותם ימים תפסה התקרבות שהתבטאה בשיתוף הפעולה עם מעצמה זו ועם בני בריתה וכהתרחקות מכל עמדה הקשורה אל העולם השלישי. מצבה של הקהילה היהודית במדינה נראה אף הוא כחדש לגמרי. במסגרת התכנית הממשלתית החדשה, שאבן היסוד שלה הייתה המודרניזציה הכלכלית — כפי שמתבטא הדבר ב'הסכם הסחר החופשי' (Tratado de Libre Comercio) — התגלתה הקהילה היהודית כשחקן בעל חשיבות רבה לממשל. קשריה של הקהילה עם הקהילה היהודית בארצות הברית נראו כאמצעי חשוב לקידום הפרויקט ולביטוסו, כמו גם לחיזוק ההתקרבות המיוחדת בין שתי המדינות. למעשה, יצאו חברים מהקהילה היהודית של מקסיקו עם ניצגי הממשל ועם הנשיא סלינס לארצות הברית, במסגרת

71 הפרק האומלל על התופרות שנספרו במרכז מקסיקו סיטי במהלך רעידת האדמה של 1985 סיפק הדמנות להשמעת דעות קדומות הקשורות לנוכחות מספר משמעותי של חברי הקהילה היהודית בענף הטקסטיל. טיעונים שצירפו באופן חסר אבחנה את ההשתייכות האתנית לזו החברתית-תעסוקתית נתנו ביטוי מחודש לדעות קדומות מסורתיות. ראה בין השאר *El Universal*, 28.9.85, 7.10.85, 17.10.85; *Cuestión*, 3.10, 8.10.85; *Novedades*, 7.10.85; *Quehacer Político*, 7.10.85; *El Día*, 7.10.85; Marcos Tonatiuh A., 'Un rescate parcial de la dignidad arrebatada', *Uno Más Uno*, 11.10.85; Gonzalo Martre, 'El pozo de la costureras', *El Universal*, 22.10.85; Francisco Cárdenas Cruz, 'Pulso Político', *El Universal*, 24.10.85 *Uno Más Uno*, 9.10.85; *Novedades*, 11.10.85; *Ovaciones*, ראה, 11.10.85; *Ultimas noticias*, 15.10.85; *Revista de Revistas*, 18.10.85; *Jueves de Excelsior*, 24.10.85; *Impacto*, 31.10.85

72 ראה גם 22.11.90, 19.1.91, 4.2.91, 6.2.91. *El Sol del Mediodía*.

ההשתדלויות לקידום החתימה על ההסכם, ושם קיימו מפגשים עם נציגי המערכת הפוליטית והמגזרים היצרניים של ארצות הברית.

ממד אינסטרומנטלי זה, כמו גם ההתרחקות הגדלה והולכת מהמשטר בעל האידיאולוגיה הלאומנית-מהפכנית עד כדי הצטרפות אל הליברליזם החברתי, העניקו לשוני ערך חדש. אמנם נדמה היה כי החיבור בין שני המונחים בהשקפה האידיאולוגית החדשה מצביע על ניסיון לפייס בין תהליכים קשים, בין אם של רפורמה ובין אם של דמוקרטיזציה פוליטית, אך התכנים הרב-צדדיים שאליהם פונה המרכיב הליברלי מסבירים את הציפייה הגוברת והולכת של הקהילה היהודית להשיג לגיטימציה חדשה לייחודיותה, כמו גם להבליט את עמדותיה ואת פעולותיה הקהילתיות. מעל דפי העיתונות ובמפגשים עם הנשיא, גינתה הקהילה היהודית את ביטויי האנטי-ציונות והאנטישמיות שנשמעו מאז פרצה מלחמת המפרץ.⁷³

עם זאת, עדיין היה קיים דגם של התנהגות קהילתית קודמת של הימנעות מדרישות מפורשות לפעולה ממשלתית סביב המצב היהודי והקהילתי. ניתן לראות זאת בעמדה הזוהרה, שבראש ובראשונה דואגת שלא ללחוץ על הממשלה למלא תפקיד פעיל ביוזמה לבטל את ההחלטה 3379 בארגון האומות המאוחדות. במובן זה לא זכו מאמציהם החוזרים ונשנים של נציגי מדינת ישראל לערב באופן פעיל יותר את מקסיקו כתומכת ביוזמה לביטול ההחלטה.

בדצמבר 1991 הצביעה מקסיקו בעד ביטול ההחלטה. עדיין מפתיעה העובדה כי ההודעה על תמיכת מקסיקו בביטול נמסרה בפגישה שקיים הנשיא סלינס דה גורטרי עם נציגים מהמגזרים ומהארגונים השונים בקהילה, מפגש שבו גם בישר על היוזמה הממשלתית לשינוי היחס מדינה-כנסייה, שבמסגרתו תזכה הכנסייה להכרה משפטית. העמדה שהביעו אז נציגי הקהילה היהודית הדגישה את העובדה, כי הנוכחות היהודית במדינה יצאה נשכרת מהמצב החדש של פתיחות ופלורליזם, 'מורשתה הברורה של רוח הרפורמה שנשמרה בידי ההפרדה בין כנסייה למדינה, מבלי לפגוע בחיזוקם החיוני של הקשרים בין המקסיקנים כולם כדי לבסס את לכידותן החברתית...'⁷⁴ כאשר פורטו העקרונות שמן הראוי שינחו את השינויים בתחום זה, הוזכרו: 'שמירה על ההפרדה בין הכנסיות למדינה על-פי רוח הרפורמה; המשך קיומו של חינוך ממלכתי חילוני; כבוד ללא סייג לחופש האמונה והפולחן והכרה משפטית בכנסיות על בסיס אמת מידה שוויונית.'⁷⁵

73 בפגישתם עם הנשיא סלינס דה גורטרי, הביעו נציגי הקהילה היהודית את דאגתם מ'ביטויי הגזענות בלב לבה של החברה, בעקבות אירועים כמו המלחמה במפרץ הפרסי, שנוצלה כדי לתת דורר לביטויים אנטישמיים... המעמדיים בספק את האופי הדמוקרטי והסובלני של חברתנו'. הודעה לעיתונות מטעם 'הוועד המרכזי היהודי של מקסיקו', 11.6.91.

74 צוין, עם זאת, כי אותו 'פלורליזם וכבוד כלפי השוני', מושרשים בעם המקסיקני באמצעות החינוך הממלכתי ועקרונותיו החילוניים והדמוקרטיים, שהבטיחו את השיוויון בין האנשים ללא הבדל גזע, אמונה או מעמד חברתי, ושאפשרו הסכמות משותפות בעניין הוהות הלאומית. נאום שנשא סימון ניסן (Simón Nissán), נשיא 'הוועד המרכזי היהודי של מקסיקו', 10.12.91.

75 ראה גם הודעה לעיתונות מטעם 'הוועד המרכזי היהודי של מקסיקו', 10.12.91.

אין ספק כי חילוניות ודמוקרטיה עמדו ברקע תביעה זו. מול הזירה הציבורית, הטיעון על ההסכמות המשותפות על הזהות הלאומית הדגיש את מרכיביו של מרקס חילוני, אך התעלומה הקשורה בהשפעה שתהיה ליציאתה של הכנסייה הקתולית ממבצרה הפרטי הייתה מרכזית באותה מידה.

נוסיף ונציין, כי במקביל השתמשה ההנהגה הקהילתית, בהתאם לדרכה הלא-משתתפת והלא-מבקרית ולנוכח השינויים החוקתיים, בטיעון שנוסף בו אותו שיח ממשלתי וכן הכנסייה הקתולית עצמה, שלפיו ישקפו השינויים המשפטיים את 'התביעות האזרחיות'.⁷⁶ קשה להעריך עד היכן הייתה קיימת, לצד המודעות למשקל ההיסטורי הלא-שווה של הקתוליות ושל התפקיד הפוליטי שמילאה הכנסייה, הציפייה כי משמעות ההכרה המשפטית בכנסיות תוכל לפעול לטובת לגיטימציה גוברת באמצעות המעמד החוקי החדש — במיוחד למרחב בית הכנסת ובית הספר. על כל פנים, את ההבדלים במצבה של הקהילה כשנות התשעים, בהשוואה לזה של 1975, יש להסביר לא רק כתוצר של הרצון שקודם לכן לא היה קיים, אלא גם לאור השינויים המבניים עצמם במקומה של הקהילה היהודית בחברה הלאומית. בריוק בשל כך היו השינויים בתחום הלאומי קובעים כל כך. נזכור כי הלגיטימציה לנוכחות היהודית במקסיקו התנוודדה מבחינה היסטורית בין שוליו של פרויקט לאומי ששאף ליצור זהות הומוגנית וחד-משמעית לבין גיוון ושוני בפועל כתכונתו האופיינית של המרקס החברתי. על-פי קו מחשבה זה, נוכל לציין כי דבקותו של המשטר בעקרונות הפלורליזם והגיוון פעלה כמקור חדש ללגיטימציה לנוכחות היהודית במקסיקו, במקביל לאוטונומיה היחסית שאימצה האלימות המילולית של השיח האנטי-ציוני בראשית שנות התשעים.

לכן הייתה, ללא כל ספק, לאנטי-ציונות ולהשלכותיה של הדה-לגיטימציה של החיים היהודיים השפעה משמעותית על תהליך הזהות וההיכללות של הקהילה היהודית כמיעוט בתוך חברת הרוב המקסיקנית. עם זאת, שני פרקי הזמן — 1975 וכן 1991 — היוו שתי זירות שבהן פעלו באופן דיפרנציאלי מרכיבי ההתייחסות והמקורות של הלגיטימציה לנוכחות היהודית במקסיקו. דיון במקורות הלגיטימציה פירושו להביא בחשבון את המוקדים השונים שמהם נבנים מבני המשמעות בתוך חילופי מובנים ושיח המתנהל בין חברת הרוב לקבוצת מיעוט. בשנת 1975 פעל המרכיב הלאומי מתוך ההתאמה בין דרכה האידיאולוגית של הלאומניות המהפכנית, לבין עמדתו הרשמית של המשטר, וביטויי דעת הקהל בהקשר קונפליקטיבי של יחסים דו-צדדיים עם ארצות הברית ובזירה בין-לאומית שהתאפיינה בדריקוטציות. בשנת 1991, לעומת זאת, נגדעה התאחדות זו. אמנם תהליך הדה-לגיטימציה של הציונות התבטא באמצעות אלימות סמלית ששרדה גם בתנאים החדשים, הרי שהשיח הניאו-ליברלי החדש ברוח הפלורליזם והעמדה הרשמית החדשה בהקשר של שיתוף

76 ראה Tercer Informe de Gobierno del Presidente Salinas de Gortari, 1.11.91 וכן הצהרותיהם של אדולפו סוארס ריוורה (Adolfo Suárez Rivera), נשיא CEM, 23.10.91, *La Jornada*.